II.

DIVINA COMEDIE: TEXT, CONTEXT, RECEPTARE

Am urmărit, în capitolul de față, schițarea contextului în care apare *Divina Comedie*, atât a celui biografic, cât şi a celui cultural, precum şi receptarea în cultura română a operei poetului florentin, atât prin traduceri, cât şi prin studii asupra textelor sale.

1. Contextul apariției, structura textului

Dante Alighieri se naşte la Florența în mai 1265 într-o familie guelfă care făcea parte din mica nobilime. Se spune că a învățat arta retorică de la Brunetto Latini precum şi arta de a compune poezie, „dir parole per rima”[1], căreia i-a dedicat aproape întreaga existență într-o epocă în care faptul de a scrie poezii era considerat un fel de divertisment. Pricipalele opere ale lui Dante sunt: *Il Fiore*, *Le Rime*, *Vita Nova*, *Convivio*, *De vulgari eloquentia*, *De Monarchia*, *Commedia* (numele original al *Divinei Comedii*), *Epistole*, *Egloghe*.

În *Vita Nova* apare ideea fundamentală din toată opera lui Dante: este necesar să ne eliberăm, să lăsăm la o parte trecutul pentru a identifica noi căi de a ne dezvolta perspectivele existențiale către ceea ce în *Divina Comedie* va deveni calea, drumul spre eternitate. Mai bine spus este necesar să lăsăm la o parte tot ceea ce este lumesc pentru a deveni părtaşi ai veşniciei, *insemprarsi*[2] este verbul inovat de Dante pentru a descrie cel mai bine acest nou statut spre care ar trebui să tindă ființa umană.

Divina Comedie este fără dubii opera cea mai importantă a lui Dante, adjectivul *divină* a fost adăugat de Giovanni Boccaccio pentru a scoate în evidență carcterul spiritual al poemului. Acesta prezintă călătoria imaginară a poetului prin împărăția lumii de dincolo de moarte. Dante se găseşte la vârsta de 35 de ani într-o stare de profundă suferință interioară şi doreşte să-şi salveze sufletul prin intermediul cunoaşterii directe a răului din Infern, a pedepselor la care sunt supuşi cei din Purgator până la viziunea finală a lui Dumnezeu (*Sommo bene*) din Paradis.

Poemul este scris în limba vulgară florentină care se află la baza limbii italiene de astăzi, de altfel Dante este considerat părintele limbii italiene, este compus din 100 de cânturi scrise în endecasilabi cu rimă înlănțuită, împărțit în trei cantice care corespund celor trei împărății din lumea de dincolo: Infern, Purgator, Paradis.

---

[1] Natalino Sapegno, *Compendio di storia della letteratura italiana*, p. 83.
[2] *Par*. X, v. 148.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

Structura cosmologică a Paradisului dantesc este cea fixată de Ptolemeu, astronom, autor al sistemului geocentric, care susținea că pământul se află în centrul universului, înconjurat de o serie de circumferințe realizate de planete în timpul deplasării lor, printre acestea inclusiv soarele şi luna erau considerate planete. Dante preia această cosmologie şi îşi imaginează pământul în centrul universului înconjurat de nouă ceruri care se învârt în jurul său, totul fiind inclus în Empireu care este locul unde se află Dumnezeu. Primele şapte ceruri sunt dedicate planetelor: 1. Cerul Lunii, unde se găsesc cei care şi-au încalcat fără voia lor jurămintele făcute Bisericii; 2. Cerul lui Mercur, locuit de cei care au făcut binele pe pământ, însă pentru faima şi gloria proprie; 3. Cerul lui Venus, cerul celor înflăcărați de iubire; 4. Cerul Soarelui, unde se află sufletele celor înțelepți; 5. Cerul lui Marte, populat de cei care s-au luptat pentru credință; 6. Cerul lui Jupiter, care găzduieşte sufletele celor drepți; 7. Cerul lui Saturn, locul sufletelor contemplative. Celelalte două ceruri sunt lumină pură: 8. Cerul Înstelat, dedicat triumfului lui Cristos şi încoronării Fecioarei Maria; 9. *Primo Mobile*, unde se află ordinele îngereşti.

Au trecut mai bine de şapte secole de când a fost scris acest poem, într-o perioadă ce pare foarte departe de timpurile noastre şi totuşi este considerat ca fiind cartea cea mai răspândită în întreaga lume, după Biblie. Tradusă în aproape toate limbile pământului, chiar şi de popoare care din punct de vedere cultural sunt foarte îndepărtate de Occident cum ar fi cele asiatice.

Cheia interpretativă a ultimei părți din *Divina Comedie* ne-o dă însuşi Dante în scrisoarea sa către Cangrande: „sono sei gli aspetti da considerare, quando ci si accosta a qualunque opera dottrinale: il soggetto, l'autore, la forma espositiva, l'obiettivo, il titolo del libro e il genere della sua dottrina”[3]. Înainte de a preciza ce doreşte să spună autorul prin cele şase aspecte de mai sus, trebuie să menționăm că unii comentatori ai operei danteşti au dubii în ceea ce priveşte autenticitatea scrisorii către Cangrande, însă majoritatea ține cont de aceasta când editează textul *Divinei Comedii*; dintre aceştia amintim nume de rezonanță în dantologia italiană precum Vittorio Sermonti, Antonio Quaglio sau Ana Maria Chiavacci Leonardi. Dante vorbeşte în scrisoare de două posibile sensuri: semnificația literară şi semnificația alegorică („allegoria viene ricavata dal greco alleon che, in latino, si pronuncia alienum, vale a dire diverso”[4]), morală sau anagogică. În legătură cu primul aspect invocat de Dante, subiectul pe care îl tratează poemul, se poate spune că este în strânsă legătură cu semnificația sa, deci dacă avem două semnificații vom avea şi două subiecte: dacă ne referim la sensul literar, *Divina Comedie*, se referă pur şi simplu la starea în care se află sufletele după moarte; dacă avem în vedere sensul alegoric subiectul devine omul în sine care în urma liberului arbitru pe care l-a primit de la divinitate poate fi premiat sau pedepsit în funcție de alegerile făcute pe pământ. Un alt aspect se referă la formă, pe care Dante o împarte în forma tratatului, adică poemul are o împărțire

[3] Dante Alighieri, *Epistola a Cangrande*.
[4] *Ibidem*.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

în trei cantice, fiecare împărțit în cânturi care la rândul lor sunt împărțite în versuri, şi forma de a trata, „forma concepita come modo del trattare è poetica, inventiva, descrittiva, digressiva, transuntiva e insieme definitiva, divisiva, probativa, reprobativa ed esemplificativa”[5]. Titlul inițial, aşa cum ne spune autorul în scrisoarea către Cangrande, era „Inizia la Commedia di Dante Alighieri, fiorentino di nascita, non di costumi” şi precizează genul literar în care opera va fi scrisă explicând faptul că termenul commedia vine din gr. *comos* (sat) şi *ode* (cântec), ceea ce face aluzie la stilul umil (în sensul de *humus*, pământul naşterii, adică limba maternă) şi pe înțelesul tuturor al poemului scris în *italiano volgare*. Autorul este acelaşi pomenit în titlu. În ceea ce priveşte obiectivul pe care şi-l propune poemul, nu există subtilități, aşa cum precizează şi autorul: obiectivul este cel de a scoate şi a îndepărta omul din starea sa de mizerie spirituală pentru a-l conduce spre mântuire.

Noutatea demersului dantesc este anunțată printr-o protază în cântul al II-lea din *Paradis*: *L'acqua ch'io prendo già mai non si corse* (*Par*. II, v. 7), oferind astfel, încă de la început, o imagine despre caracterul cu totul deosebit al acestei cantice, până la atingerea limitelor posibilității limbajului uman prin încercarea autorului de a descrie aproape cu lux de amănunte ceea ce nu poate fi descris, adică divinul, inefabilul.

2. Sursele şi originalitatea lui Dante

Tematica pe care o abordăm aici este extrem de vastă şi nu poate fi rezumată într-un paragraf; ceea ce ne propunem este să scoatem în evidență câteva dintre principalele modele şi surse de inspirație de unde poetul florentin a preluat idei, imagini, simboluri care contribuie la structurarea sensului poemului.

Pentru a-l înțelege mai bine pe Dante trebuie să ținem cont de influențele pe care le-au exercitat asupra lui tradiția scolastică şi antichitatea greacă. Chiar el ne indică drept maeştri ai săi pe Vergiliu şi pe Aristotel[6], considerat filosoful, prin antonomază. De altfel referirea directă a lui Dante la autorii din antichitatea greacă şi cea latină o avem în cântul IV din Infern, unde poetul îi numeşte „la bella scuola”: *Quegli è Omero poeta sovrano,/ L'altro è Orazio satiro, che viene,/ Ovidio è il terzo, e l'ultimo Lucano* (*Inf*. IV, v. 88, 90). Un lucru însă a fost ignorat pentru mult timp de critica literară, influența pe care a avut-o asupra florentinului tradiția creştină, în mod special Evangheliile. Nu putem să-l înțelegem pe Dante şi mai ales *Divina Comedie* dacă facem abstracție de scrisorile lui Paul, de Evanghelii, de cărțile profetice şi de Psalmii din Vechiul Testament, pe care acesta le cunoaştea foarte bine, ca de altfel orice creştin din vremurile respective. O explicație a acestei omisiuni ar putea fi şi faptul că Dante are o abordare preferențială atunci când introduce personaje biblice în scrierea sa, fără să aibă vreun criteriu ierarhic sau teologic. E. R. Curtius pune acestă modalitate de

[5] *Ibidem*.
[6] *Vidi'l maestro di color che sanno*, *Inf*. IV, v. 131.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

împărțire a personajelor în grupe pe seama formelor corporative de organizare socială din Evul Mediu[7]. De exemplu, în *Paradis*, cânturile X şi XII, există două grupuri care conțin douăsprezece figuri, prezentate ca reprezentanți ai înțelepciunii, în centrul acestora aflându-se Toma d'Aquino pentru dominicani şi Bonaventura pentru franciscani.

G. Papini spunea: „Cine vede în el doar adeptul tomismului sau doar ghibelinul nu vede decît o parte a adevărului. Dante se află în afara categoriilor închise, deasupra împărțirilor contingente, dincolo de da şi nu. În el găsim toate: înțelepciune orientală, *logos* grec, *caritas* creştină şi *civilitas* romană. Îl venerează pe Aristotel şi îl urmează pe Sfîntul Toma, dar nu refuză să-i folosească pe arabi şi pe iudei. Se hrăneşte cu Vechiul şi Noul Testament, dar nu evită, poate, să recurgă şi la tradițiile musulmane. Este, în liniile generale ale construcției teologice, elevul sfântului Toma, dar se pot nota de asemeni la el influențele profunde ale sfântului Augustin, ale sfântului Bernard, ale sfântului Bonaventura, ale misticilor şi ale apocalipticilor gioachimiți. Inima lui Dante era augustiniană şi platonică, iar mintea sa era aristotelicotomistă. În timp ce poezia lui era cînd de-o parte, cînd de cealaltă. Există la el prea mult mesianism şi misticism ca să-l putem numi un raționalist pur, dar există şi prea mult intelectualism şi civism ca să-l putem considera un simplu contemplativ"[8].

În alcătuirea structurii Paradisului, Dante s-a prevalat de scrierile lui Dionisie pseudo-Areopagitul, mai ales de *Ierarhia cerească*, unde a avut acces la un adevărat depozit de imagini şi metafore pe care le-a asumat în demersul său de conturare a celor ce nu au contur într-o lume rațională.

3. Dante în traducerile româneşti

Menționăm aici cele mai importante traduceri în versuri ale *Divinei Comedii*: Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, traducere de G. Coşbuc, ediție îngrijită şi comentată de Ramiro Ortiz, Editura Cartea Românească, Bucureşti, f. a. [1924], *cf*. şi G. Coşbuc, *Opere, VII. Traduceri, Dante, Divina Comedie, 1. Infernul*, ediție critică de Gh. Chivu, prefață şi comentarii de Alexandru Duțu, Editura Minerva, Bucureşti, 1985; Dante Alighieri, *Divina Comedie. Purgatoriul*, traducere de G. Coşbuc, ediție îngrijită şi comentată de Ramiro Ortiz, Editura Cartea Românească, Bucureşti, f. a. [1927]; Dante Alighieri, *Divina Comedie. Paradisul*, traducere de G. Coşbuc, ediție îngrijită şi comentată de Ramiro Ortiz, Editura Cartea românească, Bucureşti, f. a. [1932]; Dante Alighieri, *Divina Comedie*, în româneşte de Eta Boeriu, note şi comentarii de Alexandru Duțu şi Titus Pîrvulescu, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965 (cu numeroase reeditări); Dante, *Infernul*, interpretare românească, note şi un cuvânt înainte de George Buznea, Editura Univers, Bucureşti, 1975; Dante, *Purgatoriul*, interpretare românească şi note de George Buznea, Editura Univers, Bucureşti,

[7] Vezi E.R. Curtius, *Literatura europeană si Evul Mediu latin*, p. 427.
[8] Giovanni Papini, *Dante viu*, p. 51.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

1978; Dante Alighieri, *Divina Comedie*, în româneşte de Giuseppe Cifarelli, ediție îngrijită de Titus Pîrvulescu şi prefațată de Alexandru Ciorănescu, Editura Europa, Craiova, 1993, cu ilustrații de Marcel Chirnoagă (reeditată în 1998, Editura Dacia, Cluj-Napoca); Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, text bilingv, cu versiune românească, note, comentarii, postfață şi repere bibliografice de Răzvan Codrescu, Editura Christiana, Bucureşti, 2006; Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*, traducere din italiană şi comentarii de Marian Papahagi, cu o prefață de Irina Papahagi, ediție îngrijită, introducere şi completarea comentariilor de Mira Mocan, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012.

Operele minore, numite de critica literară în felul acesta pentru a le deosebi de opera monumentală, *Divina Comedie*, au fost traduse integral în volumul coordonat de Virgil Cândea apărut la editura Univers în 1971, după cum urmează: *Vita nuova - Viața nouă*, nota introductivă şi comentariile: Virgil Cândea, traducerile: Oana Busuioceanu (proză) şi Romulus Vulpescu (versuri); *Rime - Rime*, nota introductivă: Virgil Cândea, traducerea şi comentariile: Ştefan Augustin Doinaş; *Convivio - Ospățul*, nota introductivă: Virgil Cândea, traducerea şi comentariile: Oana Busuioceanu; *Monarchia - Monarhia*, nota introductivă şi comentariile: Virgil Cândea, traducerea: Francisca Băltăceanu, Titus Bărbulescu şi Sandu Mihai Lăzărescu; *De vulgari eloquentia - Despre arta cuvântului în limba vulgară*, nota introductivă: Virgil Cândea, traducerea: Petru Creția, comentariile: Alexandru Duțu; *Epistolae - Scrisori*, nota introductivă: Virgil Cândea, traducerea: Petru Creția, comentariile: Alexandru Duțu; *Eclogae - Ecloge*, nota introductivă şi comentariile: Virgil Cândea, traducerea: Petru Creția; *Questio de aqua et terra - Întrebare despre apă şi pământ*, nota introductivă şi comentariile: Virgil Cândea, traducerea: Elena Nasta.

4. Stadiul actual al cercetării româneşti asupra operei lui Dante

Un prim studiu al dantologiei româneşti este cel realizat de G. Coşbuc: *Comentariu la „Divina Comedie”*, scris în limba italiană de-a lungul anilor în care a tradus capodopera lui Dante Alighieri. Lucrarea este publicată la Editura pentru literatură în 1965, în două volume rezultate în urma unei selecții realizate de Alexandru Duțu şi Titus Pârvulescu din manuscrisele păstrate la Biblioteca Academiei Române, ce conțin un material considerabil, ținând cont de faptul că G. Coşbuc îşi propusese să publice şase volume ale acestui comentariu. Comentariul este o analiză amănunțită a operelor danteşti, în urma lecturilor poetului român, întreprinse atât pentru realizarea traducerii, cât şi în vederea înțelegerii globale a viziunii marelui poet italian. Demersul acesta s-a concretizat în dezbateri referitoare la anumite versuri problematice din *Divina Comedie*, sau chiar la unele cuvinte, G. Coşbuc oferindu-ne exegeze interesante, dar şi polemici aprinse îndreptate împotriva criticii formaliste,

> împotriva cercetării erudite, aplecată asupra vreunui pasaj răzleț şi a unui aspect nesemnificativ, aşadar, lipsită de perspectivă – de unde şi ironiile la adresa filologilor

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

> şi a studierii operei cu gramatica în mână – dar şi împotriva cercetării de ansamblu, care nu ține seama de specificul capodoperei danteşti, încercând să o revendice fie în favoarea romantismului, fie în favoarea vreunei doctrine teologice sau metafizice[9].

G. Coşbuc s-a concentrat mai mult pe studiul personajului Dante şi pe ideologia pe care acesta o transmite prin opera sa şi mai puțin pe sensul moral al acesteia, făcând abstracție de influențele scolastice şi mistice. Poetul român a afirmat în paginile cometariului său că, dacă îi este permis, el preferă să-l citească pe Dante în calitatea sa de poet, şi nu de exeget sau filolog, punând accent pe procedeele artistice ale florentinului, pe care îl considera un maestru absolut.

Printre cei care s-au ocupat sistematic de cercetarea operei danteşti în cultura română amintim contribuția cunoscutului italienist Alexandru Balaci, care în 1965 publică volumul *Studii despre Dante*, iar în 1966 monografia *Dante Alighieri*. Trebuie să menționăm că notele de subsol pentru versiunile româneşti ale *Divinei Comedii* realizate de George Coşbuc şi Eta Boeriu îi aparțin lui Alexandru Balaci şi sunt aceleaşi pentru ambii traducători. De asemenea, printre dantologii români trebuie amintiți Ramiro Ortiz, Alexandru Ciorănescu, Marian Papahagi. Contribuțiile lor au vizat mai ales îngrijirea transpunerilor româneşti ale epopeii şi comentariul propriu-zis al versurilor sau prezentarea unor aspecte ale biografiei autorului.

În 1965, cu prilejul împlinirii a 700 de ani de la naşterea lui Dante Alighieri, a apărut volumul omagial *Studii despre Dante*, care cuprinde contribuțiile a doisprezece cercetători, dintre care amintim: Alexandru Duțu – *Dante „Poeta”*; Despina Mladoveanu – *Personajele în «Divina Comedie»*; Zoe Dumitrescu-Buşulenga – *Traiectoria luminii în «Divina Comedie»*; Eta Boeriu – *Cum am tradus «Divina Comedie»*; Alexandru Balaci – *Note despre soarta literară a lui Dante Alighieri*; Titus Pârvulescu şi D. D. Panaitescu – *Dante în România*.

Dintre contribuțiile dantologilor ieşeni amintim studiile Eleonorei Cărcăleanu, *«Divina Comedie» în echivalări româneşti* şi *Dante „ca însăşi Dragostea” sau despre dantologia românească a ultimelor decenii*, în *Giuseppe Ungaretti şi alte contribuții literare italiene*. Demn de menționat este, de asemenea, volumul lui Dragoş Cojocaru, *Natura în «Divina Comedie». Studiu istoric şi comparativ*, în care autorul îşi propune să ofere o cheie de lectură a situațiilor şi semnificațiilor presupuse de utilizarea termenilor cu referire la natură, fie dintr-un punct de vedere fenomenologic, fie din cel în care natura este percepută ca un produs al creației, identificabil în forma universului aşa cum îl găsim în Biblie sau în scrierile ecleziastice şi ulterior confirmate fenomenologic. Fiind vorba despre *Divina Comedie*, este evident că demersul analitic presupune şi o abordare din perspectiva traductologiei, de verificare şi adaptare a echivalențelor din limba română.

[9] Alexandru Duțu şi Titus Pârvulescu, în introducere la G. Coşbuc, *Comentariu la «Divina Comedie»*, p. XII.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)

Remarcăm, aşadar, faptul că cercetarea românească asupra operei lui Dante are un caracter fragmentar, concentrându-se, cu foarte puține excepții, asupra analizei unor pasaje ale textului sau urmărind receptarea lui Dante în cultura română. În acest context, lucrarea noastră, care urmăreşte relația dintre original şi traducerile sale, se constituie într-o analiză inedită care, pe lângă completarea perspectivei asupra operei lui Dante, are în vedere şi discutarea mecanismelor traducerii unui text poetic care prezintă numeroase dificultăți de interpretare.

BDD-B745-04 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:02:17 UTC)